

Izazovi osnovnoškolskog obrazovanja u socijalnoj integraciji usvojenog djeteta

MELIHA ZULović¹

Fakultet političkih nauka Univerzitet u Sarajevu

Sažetak: Sporo provođenje složenih zakonskih procedura postupka usvojenja u Bosni i Hercegovini rezultiralo je sve dužim vremenskim boravkom djece bez roditeljskog staranja u institucijama. Rijetki pozitivni ishodi postupka usvojenja koji nakon pravomoćnosti rješenja o usvojenju rezultiraju potpunom integracijom u porodicu usvojioca veoma često se dešavaju u predškolskoj ili školskoj dobi djeteta. Izazovi koji su tada stavljeni pred dijete svjesno dolaska u okruženje porodice usvojioca neminovno su povezani i s početkom ili nastavkom školovanja. U posljednjih nekoliko godina dinamika obrazovnih reformi u osnovnom obrazovanju je evidentna, ali nije harmonizirana sa socijalnom skrbi u smislu kontinuirane povezanosti i odgovarajućih strategija rada ovih dviju oblasti. Navedeno potvrđuje činjenica da sve do danas u Bosni i Hercegovini ne postoji evidencija o tačnom broju djece bez roditeljskog staranja, kao i činjenica da nadležno ministarstvo iz ove oblasti na nivou Federacije BiH ne raspolaže jedinstvenom listom o broju djece bez roditeljskog staranja ili bez odgovarajućeg roditeljskog staranja koja su podobna za usvojenje, kao ni listom djece koja su već usvojena. Također, u skladu sa zakonom centri za socijalni rad nemaju nikakvih daljnjih aktivnosti vezanih za usvojeno dijete, kao ni osnovna škola koju dijete smješteno u usvojiteljsku porodicu pohađa. U radu osnovne škole također ne postoji mehanizam praćenja razvoja ove djece. Stoga se postavlja i pitanje: Koliko je škola spremna i na koji način institucionalno i sistemski može pružiti podršku usvojenom djetetu i njegovim roditeljima u smislu prevladavanja određenih prepreka i problema, npr. kod stagnacije djeteta i usvojiocu na njihovom putu usvojenja i života u usvojiteljskoj porodici? Da li je školski sistem u Bosni i Hercegovini, kroz svoje trenutne kapacitete i servise rada, u mogućnosti pružiti odgovarajući pristup senzibiliziranog postupanja, npr. prema djetetu/učeniku za kojeg je u toku postupak njegovog usvojenja ili će dijete, naročito kao novi učenik, koje je usvojeno, posebno kod nepotpunog usvojenja, u razredu samo nastaviti život u boljoj majici, ali ipak s etiketom odbačenog?

Ključne riječi: dijete/učenik, usvojenje, osnovnoškolsko obrazovanje, socijalna integracija, porodično pravo

¹ meliha.zulovic@osem.edu.ba

Abstract: Slow implementation of complex legal procedures in the adoption process in Bosnia and Herzegovina has resulted in children without parental care remaining in institutions for increasing lengths of time. The rare positive outcomes of the adoption process that result in full integration into the adoptive family once the adoption decision becomes final very often occur when the child is of preschool or school age. The challenges facing the child coming to the adoptive family environment are inevitably related to the start or continuation of schooling. The dynamics of educational reforms in primary education have been evident in the recent years, but these have not been harmonized with social protection in terms of continuous connectedness and appropriate operating strategies in these two areas. This is evidenced by the fact that Bosnia and Herzegovina still lacks the records for the exact number of children without parental care, as well as the fact that the relevant line ministry in the Federation of BiH does not have a unified list with the number of children without parental care or without appropriate parental care that are eligible for adoption, or a list of children that have already been adopted. Also, according to the law, Centres for Social Work do not have any further activities in relation to the adopted child, and the same is true for the primary school attended by the child placed in the adoptive family. Moreover, primary schools do not have a mechanism to monitor the development of these children. This raises the questions of whether the schools are ready and how they can institutionally and systematically support the adopted child and its parents in overcoming certain obstacles and problems, such as stagnation of the child and the adoptive parent on their path to adoption and life in the adoptive family? Is the school system in Bosnia and Herzegovina with its current capacities and services able to provide an appropriately sensitized treatment approach to, for example, a child/student in the process of adoption, or will the adopted child, especially as a new student and especially in case of incomplete adoption, go on to live their classroom life in a better T-shirt yet be labelled as rejected?

Keywords: child/student, adoption, primary education, social integration, family law.

Uvod

Ako se status usvojenog djeteta analizira s aspekta nepovoljnosti, odnosno faktora koji utiču na pojavu nepovoljnosti, onda bi postupak usvojenja djeteta u kasnijoj starosnoj dobi, npr. iznad 12 godina života, bio jedan od najsloženijih postupaka. Općepoznata floskula koja determinira usvojenje djeteta u starijoj dobi je u bosanskohercegovačkom okruženju najčešće ona da se usvojiti može isključivo dijete do godinu dana životne dobi i da je odstupanje od ovog pristupa za većinu potencijalnih usvojlaca iznimno rizično. Razvojna psihologija djeteta, naime, smatra da objektivnu aktivnost prisutnu u prve dvije godine života djeteta s razvojem komunikacije u trećoj godini prati i kognitivna koja dovodi do stvaranja

mašte, interesa, sklonosti ka uspostavi obrazaca činjenja određenih radnji, kao i sve veće opredijeljenosti za određene aktivnosti. Upravo ta brzina u razvoju karakteristična za ranu dob zapravo postaje kamen spoticanja u postupanju s djecom koja više nisu bebe, ali su prema zakonu podobna za usvojenje.

S druge strane, nepovoljnost za potencijalne usvojioce jeste upravo zakonsko-administrativna procedura s obzirom na to da se npr. za novorođenče napušteno od biološke majke zahtijeva određeno vrijeme, odnosno da se prema Porodičnom zakonu Federacije BiH (PZFBiH) dijete ne može usvojiti prije isteka tri mjeseca od njegovog rođenja. Istovremeno, ovdje je važno istaći da kada govorimo o usvojenju djeteta u savremenim uvjetima zapravo govorimo o najkvalitetnijoj zaštiti djece čiji roditelji neće ili ne žele da zadrže roditeljsko staranje i da ga izvršavaju u najboljem interesu djeteta (Tralji, Bubić, 2007: 108). S druge strane, događa se da je dijete obuhvaćeno nekim od oblika alternativne zaštite a da ga biološki roditelji/roditelj gotovo ne posjećuju, pritom ujedno ne dajući pristanak da njihove dijete bude usvojeno, što je ujedno i jedan od uvjeta za zasnivanje usvojenja. Stoga se djeca bez roditeljskog staranja u Bosni i Hercegovini (BiH) najčešće smještaju u institucije socijalne zaštite, posebno jer se potencijalni usvojioци nerijetko odlučuju da usvoje dijete starijeg uzrasta. Naime, dugogodišnjim čekanjem na pozitivan ishod rješenja zahtjeva za usvojenje usvojioци u prijavnom listu podižu dobni uzrast djeteta koje žele usvojiti pokušavajući stvoriti veće šanse za zasnivanje usvojenja, čime otvaraju put za usvojenje djeteta koje je već u predškolskoj ili školskoj dobi. Dolazak gotovo formiranog djeteta u porodicu koja bi nakon adaptacionog perioda trebala postati njegova porodica nosi ogromne izazove kako za dijete i roditelje tako i za osnovnoškolsko okruženje, odnosno odgojno-obrazovne ustanove koje dijete pohađa. Usvojioци u školi vide najbližeg partnera za pomoć u integraciji djeteta i nakon površnog monitoringa koji cntar za socijalni rad (CSR) u praksi povremeno obavlja u adaptaciji. Škola zapravo postaje ključni servis stručne podrške i djetetu i roditelju jer raspoláže stručnim timom, npr. pedagozi, psiholozi, socijalni radnici koji će uz učitelje i nastavnike zasigurno pomoći djetetu u adaptaciji na novonastalo okruženje.

Usvojiteljska porodica nije drugačija od bilo koje druge porodice koja u savremenom društvu također nužno stvara neophodne veze s mrežom institucija u lokalnoj zajednici u smislu njihove podrške ne samo pojedinim nego ako je to potrebno svim njenim članovima Varijetetima porodice u 21. vijeku servisi pomoći se prilagođavaju iz razloga jer ne postoji drugi način

da savremena porodica opstane. U tom procesu danas tzv. trodimenzionalni obuhvat je primaran, a on se stvara formiranjem porodične dinamike stvaranjem emocionalne povezanosti, fleksibilnosti, adaptabilnosti i komunikativnosti.² Na ovakav način jasno se može definirati razlika između funkcionalne i disfunkcionalne porodice, prema nekim autorima kroz ovaj model se vidi da je obilježje funkcionalne porodice zapravo sposobnost promjene koju je ona u stanju nositi sa sobom i unutar sebe. Usvojiteljska porodica iz tog razloga je u savremenoj strukturi porodice izuzetan primjer kako se ne biološkim putem već dobrovoljnošću stvara jezgro jedne porodice koja u svoje tlo usađuje sve svoje različitosti, a tlo natapa ljubavlju i empatijom.

Došla je mama po tebe

Usvojenje je, prvenstveno po svom cilju, čin koji se direktno vezuje za pravo djeteta na dom i porodicu, kao i život u porodičnom okruženju. Ratifikacijom Konvencije UN-a o pravima djeteta (Konvencija) BiH je potvrdila svoj interes i opredjeljenje da svoje zakonodavstvo uskladi s odredbama ovog međunarodnog dokumenta. Stoga je važno istaći da nijedno pravo u ovom dokumentu ne može biti ispunjeno pojedinačno u smislu da se daje prednost važnijim ili manje važnim pravima. To posebno pokazuje princip „najboljeg interesa djeteta“ koji se provodi kao načelo od prvenstvenog značaja i neraskidivo veže za svaki član Konvencije, odnosno u postupanju s djecom po bilo kojem osnovu. Pravo na život u porodičnom okruženju u kojem dijete odrasta sa osjećajem zaštite i sigurnosti jedno je od osnovnih prava svakog djeteta. U modernim pravima cilj usvojenja nije produženje porodice usvojioca, nego prvenstveno zaštita najboljeg interesa usvojenog djeteta (Bubić, Traljić, 2007: 109). Pretpostavka je da za usvojenje kao za jedini trajni oblik zaštite djeteta bez roditeljskog staranja neće aplicirati bračni partneri s nedostatkom volje i želje da se u roditeljstvu uspješno ostvare. Usvojioci usvojenjem stiču roditeljsko staranje nad djetetom koje su usvojili.³ Iako se ovaj čin smatra konačnicom završetka najčešće dugogodišnjih pokušaja da se na spiskovima potencijalnih usvojlaca dođe do vrha liste, on u praksi zapravo označava početak porodičnog života djeteta i njegovih roditelja. Prirodno, ovaj početak ne

---

² Tzv. Olsonov kružni model bračnog i porodičnog sistema (Circumplex model of marital and family system). V. opširnije u: Olson, 2000.

³ Više o odnosu usvojenika i usvojitelja u okviru objašnjenja roditeljskog prava usvojitelja: A. Prokop, *Porodično pravo: Usvojenje*. Zagreb: Tisak Informator, 1963, str. 121.

bi bio toliko socijalno zahtjevan da se radi o djetetu koje je novorođenče ili koje je životne dobi do godinu dana jer bi dolazak u porodicu ovog djeteta bio sličniji biološkom rođenju djeteta u porodici. Međutim, usvojenje djeteta starijeg uzrasta, koje je svjesno da dolazi u porodicu koja nije njegova biološka porodica, donosi sa sobom niz poteškoća i za dijete i za porodicu, koje nisu normirane ni u jednom pravnom aktu, a vezane su za postupanja sa usvojenim djetetom. S druge strane, s obzirom na to da se od usvojioca formalnopravno zahtijeva da posjeduje određenu imovinu, npr. stambeni kapacitet za smještaj djeteta/djece i da roditelji budu, po mogućnosti oboje, u stalnom radnom odnosu, Zakon o radu FBiH ne normira mogućnost plaćenog odsustva za majku koja je usvojila dijete npr. od pet godina jer su sva prava o odsustvu s posla ograničena na dobni uzrast djeteta do godinu dana.⁴ Tokom postupka usvojenja CSR-i nastoje, u ostvarenju najboljeg interesa djece, ali i u skladu sa zakonodavstvom, da se zajedno u istoj porodici usvoje biološka braća i sestre. U praksi djeca pripadnici romske nacionalne manjine i djeca s poteškoćama u razvoju najčešće nemaju šanse da budu usvojena. U slučajevima kada ipak postoje potencijalni usvojioci koji žele usvojiti navedeno dijete/djecu period probnog smještaja postaje ključan za donošenje rješenja o usvojenju, ali i za uspješnost početka zajedničkog života.⁵ Ipak, kako se roditeljstvo usvojenjem stiče pravnim aktom, tj. donošenjem rješenja o zasnivanju usvojenja od organa starateljstva (Miković, 2020: 234), ono samo po sebi sadrži jedan iznimno veliki iskorak u životu roditelja i djeteta.

Budući da po zasnivanju usvojenja dijete starijeg uzrasta postaje svjesno da se u njegov rodni list upisuju usvojioci kao njegovi biološki roditelji, ono to ne doživljava uvijek na najbolji način. Pogotovo što se djetetu u takvoj situaciji mijenja prezime, a često i ime, prijava prebivališta, četiri posljednja broja u matičnom broju, adresa,⁶ a na ovaj način se zapravo stvaraju pretpostavke za izdavanje pasoša i prijavu djeteta na zdravstveno osiguranje. Osim navedenog, dijete s novim identitetom neminovno treba nastaviti boravak u odgojno-obrazovnoj ustanovi. Stoga je ovaj period za dijete, ali i njegove usvojiocce zasigurno najizazovniji posebno iz razloga što je dijete, najčešće u ustanovi socijalne zaštite, već steklo određene navike, pogotovo ako je na institucionalnom smještaju duži period, a pritom roditelji također trebaju vrijeme kako bi bolje upoznali dijete s kojim započinju život. Dijete se najčešće majci obraća sa „teta“ poučeno

---

4 Čl. 70. Zakona o radu Federacije BiH.

5 Čl. 1. i čl. 110. st. 1. i 2. PZBiH.

6 Član 111. PZFBiH.

naučenom obliku ponašanja u ustanovi. Da je nazovu „mama“, majka će prvi put čuti od odgajateljice ili učiteljice kada dođe po dijete u vrtić ili školu. Ovaj puno ranije doživljeni trenutak u životu svake biološke majke zapravo će postati i korak usvojiocima na njihovom putu ka stvaranju roditeljske veze sa svojim djetetom. Od ovog momenta završavaju sve administrativne procedure i počinje stvarna adaptacija i stvaranje jedne porodice. I to na vratima učionice.

Škola kao druga kuća

Postupak zasnivanja usvojenja neminovno polazi od niza različitih faza: od fokusiranja na zadovoljenje roditeljske potrebe za potomstvom s akcentom na svoju nasljednopravnu osobenost⁷ do individualiziranog pristupa definiraju „najboljeg interesa“ djeteta provođenjem zakonskih procedura od CSR-a do toga da dijete usvoji prvenstveno porodica koja odgovara ovim kriterijima. Na isti način usvojioci, uz usmene konsultacije sa CSR-om uključenim u period adaptacije djeteta na nove okolnosti, donose odluku o školovanju djeteta koja će biti u njegovom najboljem interesu. Općeprihvaćene preporuke su da će se dijete bolje adaptirati u školi koja je fizički najbliža mjestu stanovanja jer će u njoj početi stvarati prijateljstva s vršnjacima iz svog okruženja, te da će na taj način početi integracija u novu zajednicu.

Period poslije usvojenja djeteta predstavlja poseban proces, što najbolje potvrđuje polazak djeteta u školu. Početak ovog procesa za dijete često je traumatičniji nego dolazak u porodicu. Razlog je jednostavan, po zasnivanju usvojenja dijete dolazi u porodicu koja ga neizmerno želi, ali bez obzira na neizvjesnost zajedničkog života roditelji djetetu pristupaju svjesni njegovih iskustava, boli i strahova. Ulazak u razred za usvojeno dijete predstavlja istovremeno i ulazak u okruženje vršnjaka koji ne razumiju njegov raniji put života, posmatraju ga iz perspektive djeteta i u neposrednoj komunikaciji, svojstvenoj isključivo djeci, najčešće će na samom početku dijete potpuno „ogoliti“ pitanjima o njegovim roditeljima, porijeklu i drugim segmentima njegovog prethodnog života o kojima ono nema odgovora ili ga želi zatomiti u sebi. U nedostatku adekvatnih odgovora dijete će ponuditi maštom potkrijepljene varijante sjećanja, pa će vrlo brzo biti etiketirano za neistine o sebi. Sama izloženost

---

⁷ Čl. 91. PZFBiH normira: „Usvojenje je poseban oblik porodično-pravne zaštite djece bez roditelja ili odgovarajućeg roditeljskog staranja, kojim se zasniva roditeljski, odnosno srodnički odnos.“

novom prostoru i razrednom okruženju povećat će njegovu nesigurnost i učiniti da se osjeća nedovoljno sposobnim za radne zadatke, nedovoljno spremnim ili suviše drugačijim od grupe. Razlog dramatičnosti početka odnosno nastavka školovanja nalazi se u činjenici da institut usvojenja u zakonskim odredbama ne sadrži ništa što upućuje na probni period djeteta u školskom sistemu, kao što se to zakonski određuje kao faza postupka usvojenja. Obavezan probni period, odnosno period adaptacije djeteta u porodicu, upravo služi da pokaže prilagođenost i roditelja i djeteta u novonastalom odnosu zbog njegove same posebnosti (Ćeranić, 2022: 299), a što nije predviđeno za školu iako nastavak školovanja ulazi u cjelokupan proces kao jedan od njegovih elemenata. Za razliku od navedenog, dualni odnos usvojlac – dijete u školskoj prilagodbi prati uključenje više različitih aktera, što proces čini zahtjevnijim jer je mogućnost njegovog praćenja i kontroliranja mnogo složenija. O „količini“ i „kakvoći“ odnosa usvojioca prema djetetu (Bubić, 2012: 75) može se preciznije zaključiti redovnim nadzorom svakodnevnih aktivnosti i sadržaja te emocija koje dijete pokazuje za svoju novu porodicu, dok je stanje djeteta u školi teže mjerljivo upravo zbog skoro potpunog izostanka nadzora CSR-a za taj segment djetetove prilagodbe.

U skladu s navedenim može se postaviti pitanje: U kojoj mjeri i na koji način će učitelji i nastavnici preuzeti roditeljsku ulogu za usvojeno dijete za vrijeme boravka u školi? Da li je poželjno da se i oni na svojevrsan način priklone procesu adaptacije djeteta ili treba da zadrže profesionalan stav baveći se isključivo odgojnim i obrazovnim domenama škole i predmetnih ciljeva? Osim pojedinačnih istraživanja iz zemalja regiona na ovu temu,⁸ u BiH ne postoje radovi iz ove oblasti. Centri za socijalni rad sam proces adaptacije djeteta u školu još uvijek posmatraju isključivo iz porodičnog ugla, smještajnog kapaciteta, te usmenih razgovora s djetetom u probnom periodu na osnovu kojeg se stvara pretpostavka za donošenje rješenja o zasnivanju usvojenja, čime je u konačnici sve i zaključeno.

Činjenica da je u posljednjih nekoliko godina u BiH sve više prisutno usvojenje djece starije od jedne godine upućuje na potrebu izmjena PZFBiH u smislu da u slučajevima kada roditelji grubo zanemaruju roditeljsku odgovornost, dužnosti i prava, ili svojim ponašanjem pokazuju

---

⁸ U istraživanju udruge ADOPTA: *Koliko su škole spremne za usvojenu djecu?*, koje je provedeno u Hrvatskoj na temu koliko su škole spremne na posvojenje, 42% ispitanika je na pitanje Da li je djelatnicima odgojno-obrazovnih institucija potrebna edukacija na temu posvojenja odgovorilo s „podosta“, što jasno pokazuje stav prosvjetnih radnika da njihova znanja i kompetencije za odgoj i obrazovanje djece koja su usvojena nisu adekvatni. Dostupno na: http://www.adopta.hr/images/dokumenti/Koliko_su_škole_spremlne_za_posvojenu_djecu.pdf

nezainteresiranost za dijete, a odbijaju dati pristanak na usvojenje, nakon upozorenja CSR-a da usvojenje može biti zasnovano i bez njihovog pristanka, njihov pristanak bude zamijenjen odlukom suda, kako je to normirano u Obiteljskom zakonu Republike Hrvatske,⁹ za očekivati je da bi se na neki način povećao broj usvojene djece mlađe od jedne godine života, ali i ukupan broj usvojene djece, posebno one u institucionalnom smještaju, jer je na cjelokupnom teritoriju BiH taj broj godišnje u prosjeku 34 usvojena djeteta u FBiH.¹⁰ S druge strane, povećanje broja usvojene djece starije uzrasne dobi ohrabrujuće je u sferi zaštite djece bez roditeljskog staranja općenito, uz istovremeno otvaranje mogućnosti za istraživanje svih aspekata procesa usvojenja, gdje posebno važno mjesto ima prilagođavanje usvojenog djeteta u školi. To posebno što, kao primarna odgojno-obrazovna institucija, osnovna škola, u dijelu odgojno-obrazovnog rada, u centru svojih aktivnosti ima dijete kao individuu, tako da može usvojenom djetetu biti podrška kroz različite segmente. S tim u vezi, u praksi čini se da najveću pomoć u školi imaju djeca s određenim poteškoćama u razvoju, dok druge rizične skupine djece, među njima su i djeca/usvojenici koji su tek usvojeni, dolaze u drugi plan. Ovakva dinamika rada u školskom ambijentu usvojeno dijete često ostavlja prepušteno samo sebi u želji da bude prihvaćeno, da se na određeni način snalazi i adaptira na samo njemu svojstven način. U ovakvim uvjetima neka djeca se vrlo brzo i bez ikakvih poteškoća prilagode na novonastale okolnosti, dok druga djeca „vape“ za pomoći ili njihova adaptacija bude neuspješna do te mjere da u pojedinim slučajevima proces usvojenja bude prekinut, a dijete vraćeno u instituciju.

Značaj multisektorske saradnje škole i nadležnih institucija u cilju zaštite

S obzirom na to da je usvojenje jedini trajni oblik alternativne zaštite djeteta bez roditeljskog staranja ili bez odgovarajućeg roditeljskog staranja, ono je ujedno i u najboljem interesu djeteta, što je istovremeno i ključna pretpostavka za zasnivanje usvojenja.¹¹ Ovakav pristup u skladu je i s odredbama Konvencije, koja normira da „u svim akcijama u vezi s djecom, bez obzira na to da li ih poduzimaju javne ili privatne ustanove socijalne zaštite, sudovi, upravne vlasti ili zakonska tijela, najbolji interesi

9 Čl. 112. st. 4. Obiteljskog zakona Republike Hrvatske: „Prava roditelja iz stavka 1. ovoga članka mogu biti ograničena ili oduzeta samo odlukom suda ako je to nužno radi djetetove dobrobiti.“

10 Agencija za statistiku BiH, Tematski bilten 2016-2021, Sarajevo, 2022.

11 Čl. 93. st. 1 PZFBiH: „Usvojenje se može zasnovati samo ako je u interesu usvojenika.“

djeteta bit će od prvenstvenog značaja“.¹² U istom kontekstu, zaštita prava djeteta/učenika posebno se ostvaruje referalnim mehanizmima saradnje škole s mrežom institucija u lokalnoj zajednici, npr. centri za socijalni rad, centri za mentalno zdravlje, porodično savjetovalište, policija, vjerske organizacije itd. Stručne službe svih škola u posljednje vrijeme imaju mjesečne koordinacijske sastanke zajedno s predstavnicima CSR-a, centara za mentalno zdravlje, policije, čime se ostvaruje multisektorska saradnja. Ipak, u praksi rada osnovne škole kao primarnog obrazovnog koncepta, iako Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju FBiH, koji propisuje i određuje način funkcioniranja škole, ni u jednom svom članu ne sadrži odredbe vezane za djecu koja su usvojena ili su u postupku usvojenja/adaptacije, ova skupina djece zaslužuje i djelimično ima neophodnu pažnju. Ovo tim prije što se u pojedinim odredbama navedenog zakona mogu pronaći odredbe o povezanosti sa specifičnošću rada u odgoju i obrazovanju ove djece bez obzira na njihovo posebno isticanje. Slično je i s odredbama pravilnika o radu škole koji se odnose na svaku školu pojedinačno, a utemeljeni su važećim Zakonom o osnovnom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo, koji eksplicitno propisuje kontinuiranu edukaciju nastavnika u cilju što naprednijeg položaja svih učenika.¹³ Na tragu navedenog su i odredbe Zakona o osnovnom obrazovanju Kantona Sarajevo (KS), koje propisuju sljedeće obaveze škole:

- a) stvarati uvjete za zdrav mentalni i fizički razvoj te socijalnu dobrobit učenika
- b) sprečavati neprihvatljive oblike ponašanja
- c) brinuti se o sigurnosti učenika
- d) osigurati uvjete za uspješnost svakog učenika u učenju i vladanju
- e) pratiti zdravstveno stanje učenika dok boravi u školi i o tome obavještavati ljekare primarne zdravstvene zaštite i roditelje
- f) voditi evidenciju o neprihvatljivim oblicima ponašanja učenika u skladu s propisom koji donosi ministar i
- g) pružati savjetodavni rad učenicima¹⁴

Uz navedeno, Smjernice nastavničke kompetencije vežu se za osiguranje kvaliteta u obrazovanju koji je baziran na adekvatnim školskim objektima

---

¹² Čl. 3. st. 1. Konvencije.

¹³ Čl. 2. Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo normira: „Stručno usavršavanje provodi se u cilju praćenja razvoja i napretka određenih naučnih dostignuća, unapređivanja pedagoške teorije i prakse. Nastavnici i stručni saradnici dužni su da se permanentno stručno usavršavaju i razvijaju kompetencije radi boljeg obavljanja posla, te unapređivanja nivoa postignuća učenika.“

¹⁴ V. čl. 62. Zakona o osnovnom odgoju i obrazovanju KS.

i njihovoj opremljenosti, inkluzivnim nastavnim planovima i programima koji se očituju što boljim standardom udžbenika, kvalitetom sadržaja, predmetnom korelacijom te što više educiranim nastavnim osobljem.¹⁵ Budući da svaki od navedenih propisa sadrži obavezno osiguranje inkluzivnog obrazovanja, teško je procijeniti njegovo osiguranje primjene iako je inkluzija zasnovana na modelu ljudskih prava, odnosno prava različitosti svakog ljudskog bića zasnovana su na poštovanju njegovih ljudskih prava, sloboda i ljudskog dostojanstva koja mu pripadaju na temelju njegovog rođenja bez obzira na različitosti. Cjelokupna reforma obrazovanja, koja u FBiH, a time i u KS-u dugo traje, u različitim segmentima obrazovanja, prvenstveno osnovnoškolskog, bazirana je na elementima koji trebaju podržavati svako pojedinačno dijete u skladu s njegovim uzrastom, spolom, zrelošću, samostalnošću, adaptivnošću, intelektualnim, socijalnim i emocionalnim kapacitetima, zdravstvenim stanjem itd. Cilj svake obrazovne reforme je uvažiti odgojno-obrazovne potrebe, mišljenje, želje i osjećanja djeteta. S tim u vezi postavlja se pitanje: Da li su, na neki način, komplikovan postupak zasnivanja usvojenja i mali broj usvojene djece u FBiH imali određeni uticaj na potpuni izostanak odgovarajuće brige o usvojenoj djeci ili djeci čije je usvojenje u toku u osnovnoškolskom obrazovanju? S tim u vezi, razlog za navedeno možda se djelimično nalazi u činjenici da se rad mobilnih timova u osnovnim školama, koji je još uvijek na samom početku, posebno bazira na detektiranju djece s poteškoćama u razvoju i radu s njima u smislu psihološke, defektološke ili logopedске obrade i tretmana.

U praksi su danas u osnovnim školama česti individualno prilagođeni programi (IPP),¹⁶ koji se, ako postoji pismena saglasnost roditelja, izrađuju analogno procjeni stručnog tima i učitelja/nastavnika za svakog učenika pojedinačno. Budući da kroz opis posla i dužnosti mobilnih stručnih

---

15 Smjernice za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta, Vodič za profesionalce, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2018, str. 85-86.

16 Individualno prilagođeni program odnosi se na sadržajno i metodičko prilagođavanje u radu s učenicima s poteškoćama u razvoju. Uključuje prilagođavanje sadržaja djetetovim mogućnostima. Prilagođenim programom, specifičnim za svakog učenika (prilagođavanje, prvenstveno sposobnostima, njegovim mogućnostima i potrebama), utvrđuje se oblik i nivo podrške u oblasti akademskih i vanakademskih znanja i vještina, vrijeme i trajanje podrške, kao i kriteriji, sredstva i metode vrednovanja uspješnosti u učenju i socijalnom i drugim područjima funkcioniranja djeteta. Izrađuje se u situaciji kada je stepen teškoće takav da dijete ne može isti savladati čak ni programom koji traži minimalne programske zahtjeve. IPP određuje sve bitne elemente trenutnog razvojnog statusa djeteta (intelektualni, emocionalni, socijalni i zdravstveni) i predstavlja značajnu pomoć učitelju/nastavniku ne samo u ostvarivanju obrazovnih ciljeva već i u naporu da doprinese emocionalnom i socijalnom razvoju djeteta.

timova¹⁷ u školama nisu uvršteni i tretmani djece osnovnoškolskog uzrasta koja su u postupku usvojenja ili su usvojena, u slučaju pojave neke od poteškoća kod ove djece, npr. poteškoća s koncentracijom, izgovorom ili jednostavno teža prilagodba na školski ambijent i novo okruženje, roditelji/usvojioci moraju samoinicijativno potražiti pomoć škole te dati dozvolu za dodatni rad s djetetom ili eventualno izradu IPP-a. S druge strane, s obzirom na to da je dužna osigurati jednaku participaciju za svakog učenika, škola ne izuzima usvojeno dijete kao dijete u skupini onih koji trebaju poseban tretman, posebno iz razloga osjetljivosti procesa usvojenja koji je zaštićen pravom na privatnost kako djeteta tako i roditelja.

Roditelji/usvojioci u praksi, bez obzira na to koliko bili svjesni ranjivosti usvojenog djeteta starije uzrasne dobi, vrlo rijetko transparentno i otvoreno, saradničkim putem, pristupaju dijeljenju neophodnih informacija o usvojenom djetetu. Subjektivno, oni polaze od opredjeljenja da tajnošću informacija štite već dovoljno ranjeno dijete, tako da škola kao institucija u nedostatku raspolaganja neophodnim podacima jedino ima mogućnost djelovanja na ispoljeno ponašanje. Zbog toga uključenost škole, posebno školskih psihologa i pedagoga, kao i svih članova mobilnih timova, uz opservaciju i pristup koji je sistemski i vertikalno i horizontalno neophodan, postaje primarna u postupanju s djetetom koje je u postupku usvojenja ili je usvojeno.

Zaključak

Problemi adaptacije ne samo u novo porodično okruženje nego i u školsku sredinu usvojenog djeteta/učenika u pojedinim slučajevima stvaraju određene teškoće i samoj školi, odnosno nastavnom osoblju. Stoga, u takvim slučajevima nastavni kadar često sam pokušava naći odgovore na pitanje: Na koji način u osnovnoj školi postupati s djetetom/učenicom koje je u postupku usvojenja ili je usvojeno, i kako ga podržati u procesu prilagođavanja i socijalizacije, umanjiti količinu straha, povećati mogućnosti za njegov odgojno-obrazovni napredak i ostvarenje prijateljskih veza s vršnjacima i nastavnicima? Ovo posebno što se posljednjih nekoliko godina, najvjerojatnije zbog komplikovanog zakonskog postupka usvojenja, naročito kod utvrđivanja podobnosti za usvojenje djeteta do

---

17 V. čl. 1. Pravilnika o inkluzivnom obrazovanju, *Službene novine Kantona Sarajevo*, br. 32, str. 37.

jedne godine života, utiče na odluku usvojlaca da se sve češće opredjeljuju na usvojenje djeteta koje je u školskom uzrastu, za čije emocionalno stanje i teškoće adaptacije u senzibilitetu svog posla nastavnički kadar pokazuje empatiju i razumijevanje. Ovo posebno što obrazovna reforma u pokušaju moderniziranja i jačanja kapaciteta podrške djetetu i porodici još uvijek ne prepoznaje ovu skupinu djece kao najranjiviju i onu kojoj je potrebna odgovarajuća podrška, senzibiliziran pristup i adekvatna pomoć u nastavnom procesu, odnosno svim njegovim etapama. Stoga vjerujemo da će ovaj problem u skoroj budućnosti naći odgovarajuće mjesto u zakonskoj regulativi, uz stvaranje sistematičnih i dugoročnih strategija rada s djecom koja su usvojena. Istovremeno, adekvatan odgovor škole na probleme u odgojno-obrazovnom procesu usvojenog djeteta jasno pokazuje neminovnost zajedničkog rada profesionalaca iz oblasti obrazovanja i socijalne zaštite, ali i drugih institucija u okviru socijalne mreže u lokalnoj zajednici. Sve navedeno potkrepljuje i to da je savremena porodica, koliko god trebala modernizirano, humanizirano i tržišno orijentirano obrazovanje, nerijetko u potrebi za odgovarajućom pomoći stručnih timova centara za socijalni rad koji će kvalitetnim radom i pružanjem neophodne psihološko-socijalne podrške olakšati adaptaciju u novu sredinu svakom djetetu. Na taj način će doći do ispunjenja njegovog osnovnog prava na odrastanje u porodičnoj sredini u kojoj se u svim fazama djetinjstva pored neophodne brige i ljubavi pruža puna sigurnost za rast i razvoj njegove osobnosti.

Literatura

- Agencija za statistiku BiH. (2022). Tematski bilten *Socijalna zaštita 2016-2021*, Sarajevo.
- Bećiraj, A., Bakrač A. *Primjena Konvencije o pravima djece u Bosni i Hercegovini*. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/193298> (Pristupljeno 10. 2. 2023)
- Bubić, S. (2012). „Opšti trendovi u promovisanju najboljeg interesa djeteta – usvojenika“. Zbornik radova *Prava djeteta i ravnopravnost polova – između normativnog i stvarnog*. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu.
- Ćeranić, D. (2022). „Probni smještaj u postupku za zasnivanje usvojenja“, Zbornik radova, *10. međunarodni naučni skup „Dani porodičnog prava“*. Mostar: Pravni fakultet Mostar.

- Matković P., Modić, S. K. i Topčić Rosenberg D. (2015). *Prepreke posvojenju teže posvojive djece*. Zagreb: Adopta – udruga za potporu posvajanju.
- Miković B. (2020). Evropska konvencija o usvojenju (revidirana) i Porođični zakon Federacije Bosne i Hercegovine. Zbornik radova: 8. *Međunarodni naučni skup: Dani porođičnog prava*. Mostar: Pravni Fakultet Univerziteta Džemal Bijedić. Str. 226-249.
- Obiteljski zakon Republike Hrvatske, na snazi od 24. 4. 2022. (Pristupljeno 10. 2. 2023) <https://www.zakon.hr/z/88/Obiteljski-zakon>
- Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, *Službeni glasnik BiH*, br. 18/03.
- Olson, D. H. (2000). Circumplex Model of Marital and Family Systems. *Journal of Family Therapy*, 22(2). Str. 144-167.
- Pravilnik o inkluzivnom obrazovanju, *Službene novine KS*, br. 32.
- Prokop, A. (1963). *Porođično pravo: Usvojenje*. Zagreb: Tisak Informator.
- *Smjernice za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta*. (2018). Vodič za profesionalce. Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.
- Traljić, N. i Bubić, S. (2007). *Roditeljsko i starateljsko pravo*. Sarajevo: Magistrat.
- UN Konvencija o pravima djeteta. Dostupno na: https://www.unicef.org/bih/media/676/file/Konvencija%20o%20pravima%20djeteta.pdf?fbclid=IwAR0CMNHt4iz3GL1pX4OgswiM4xY_n3DBgvt1sBO0jj6Nd5Xv67lSKQdcyc (Pristupljeno 18. 2. 2023)
- Zakon o radu Federacije BiH. *Službene novine Federacije BiH*, br. 26/16 i 89/18.
- Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo. *Službene novine Kantona Sarajevo*, br. 23/17, 33/17, 30/19, 34/20 i 33/21.